

ВІЙСЬКОВА РЕФОРМА РУСЬКОЇ АРМІЇ П. ВРАНГЕЛЯ

У статті здійснюється спроба аналізу військової реформи та морально-психологічного стану Армії П. Врангеля. Особлива увага приділяється тим аспектам військової реформи, що були спрямовані на покращення побуту військових, на зміну структури армії. Аналізується морально-психологічний стан армії після Новоросійської евакуації та під час військової кампанії П. Врангеля в Північній Таврії.

Ключові слова: реформа, армія, мобілізація, командування, тактика.

В статье осуществляется попытка проанализировать военную реформу и морально-психологическое состояние Армии П. Врангеля. Особое внимание уделяется тем аспектам военной реформы, которые были направлены на улучшение быта военных, изменение структуры армии. Анализируется морально-психологическое состояние армии после Новороссийской эвакуации и во время военной кампании П. Врангеля в Северной Таврии.

Ключевые слова: реформа, армия, мобилизация, командование, тактика.

An attempt is made to analyze the military reform and the morale of the Army P. Vranghel. Particular attention is paid to those aspects of military reform, which were aimed at improving the living conditions of war, changes in the structure of the army. Analyzed the morale of the army after the evacuation of Novorossiysk and during the military campaign P. Vranghel in North Tavria. Carried out in the same comparative characteristic structure and material condition Red Army stages of their formation especially warfare tactics. Analyzes the life of soldiers and measures that were aimed at improving the lives of ordinary Russian Army General P. Vranghel. Covers the methods of struggle with veneers and saboteurs who infiltrated the army by the Bolsheviks. Besides the analysis of the influence of personality on the combat capability of the commander of the Russian Army General Vranghel. Also in the text analyzes the historiographical and source base on the subject.

Keywords: reform of the army, mobilization, command and tactics.

Актуальність теми. На сьогоднішній день виникла потреба в перегляді оцінки військової реформи П. Врангеля. Необхідність дослідження військової реформи П. Врангеля виникла тому, що в радянській літературі діяльність П. Врангеля характеризувалася виключно негативно. Не було зроблено об'єктивного аналізу реформ П. Врангеля, в тому числі й у військовій сфері. Робився наголос на реакційність врангелівського режиму. Робота побудована на принципах історизму та науковості. Використовувалися методи: аналізу, логічний і класифікації.

Стан джерельної бази та історіографія. В якості історичних джерел були використані накази П. Врангеля та командуючих збройними силами, передруки з газети «Военный голос», де друкувалися накази П. Врангеля, зведення з фронтів тощо, які зберігаються в Державному архіві в автономній республіці Крим. Також були використані матеріали радянських і білогвардійських газет, що зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань.

При проведенні дослідження були використані спогади військових спеціалістів і громадських діячів, журналістів, що торкалися питань, пов'язаних з обороною Кримського Півострова та ходу бойових дій у Таврії. Слід звернути увагу на спогади Я. Слащова-Кримського, який брав участь в обороні Криму та розробляв і командував разом із П. Врангелем військовою операцією з виходу за перешийки, мемуари головнокомандувача збройними Силами Півдня Росії П. Врангеля, журналіста Г. Раковського, який перебував на території, підконтрольній Збройним Силам Півдня Росії, громадських діячів та учасників білого руху В. Оболенського, О. Валентинова та Г. Немировича-Данченка. Треба відзначити, що в мемуарах учасники білого руху подавали власну, вигідну їм інтерпретацію історичних подій або взагалі замовчували власні помилки.

Радянським дослідникам властиво перебільшувати військовий потенціал армії П. Врангеля, особливо в плані забезпеченості танками й авіацією. Дещо перебільшувався і масштаб допомоги армії П. Врангеля з боку західних країн, щоб підкреслити військову міць РСЧА та створити негативний образ в очах населення.

У пострадянський період стає доступною архівна документація та література, яка раніше була заборонена на території СРСР, після чого починається переосмислення історії білого руху взагалі.

Аналізуючи військову кампанію П. Врангеля та реформу Добровольчої армії (збройних сил), дослідники звертають увагу як на позитивні моменти підвищення боєздатності армії, так і негативні (моральна деградація офіцерства, грабунки цивільного населення).

Метою роботи є аналіз і оцінка військової реформи П. Врангеля в Криму. Відповідно до мети визначаємо наступні завдання:

- провести аналіз наявної літератури та систематизувати роботи, присвячені діяльності П. Врангеля;
- проаналізувати моральний стан військ;
- проаналізувати основні пункти військової реформи.

Проблема реформування армії та адаптація її до умов громадянської війни була найбільш актуальною для П. Врангеля, бо від міцності збройних сил залежало подальше існування його уряду.

Слід відзначити, що П. Врангель отримав у спадщину від А. Денікіна повністю зруйновану й деморалізовану армію. Під час хаотичної новоросійської евакуації було втрачено багато військового спорядження, зброї та коней. Кількість евакуйованих солдатів, за спогадами П. Врангеля, становила близько 25 тисяч і до 10 тисяч донських козаків [4, с. 381]. Евакуйовані до Криму військові повністю втратили боєздатність і потребували відпочинку. Свою боєздатність зберігав лише корпус генерала Я. Слащова кількістю 3200 чоловік, який захищав Крим від вторгнення РСЧА [9, с. 70].

На відміну від Добровольчої армії, РСЧА перебувала на піку свого розвитку. Більшовикам вдалося залучити на свій бік військових фахівців колишньої Російської Імперії, що дозволило розгромити переважаючі сили А. Денікіна, П. Юденіча та А. Колчака і захопити більшу частину колишньої Російської Імперії. Завдяки тому, що більшовики на той період уже контролювали більшість території європейської частини Росії та України, вони мали можливість постійно поповнювати військові сили за рахунок мобілізації, а сама армія на той час була досить дисциплінована

Змінилась і тактика ведення війни в РСЧА. Солдатами використовувались такі прийоми, як удари в тил супротивника та з флангів, розсічення військ супротивника тощо [6, с. 10]. Використання нових для РСЧА методів ведення війни та селянські повстання на чолі з Н. Махно в тилах білогвардійців допомогли розбити військам РСЧА у 1919 р. й на початку 1920 р. війська Добровольчої армії, що значно переважали в силі, та загнати їх на Кримський півострів.

Від остаточного розгрому на Кримському півострові Добровольчу армію врятував генерал Я. Слащов, який закритим проходом для РСЧА через перекопські перешийки, крім того, командування РСЧА було змушене готувати військову кампанію проти Польщі. Також більшовики недооцінили загрозу з боку залишків білогвардійців, евакуйованих до Криму.

Вищеназвані обставини дали змогу армії перепочити, а П. Врангелю провести реформу збройних сил.

Перед початком нового походу П. Врангелю необхідно було поновити контроль над армією: припинити пияцтво, повернути до лав армії дезертирів, скоротити командні кадри тощо. Припинення свавілля серед військових стало основною задачею нового керівництва на чолі з П. Врангелем. Усі винні в порушенні військової дисципліни піддавалися військово-польовому суду, де їх очікувала смертна кара [9, с. 115]. Особливо жорстоко з правопорушниками обходився генерал О. Кутепов, який показово страчував солдатів через повішання на ліхтарних стовпах за найменшу провину – «чуть не за каждое разбитое в ресторане стекло» [9, с. 191].

Завдяки репресивним заходам в армії на деякий час вдалося поновити дисципліну. Після цього П. Врангель видав наказ № 3049, який робив службу обов'язковою для всіх

чоловіків. Також була скасована традиційна для добровольчої армії система найменування підрозділів. Замість неї кожній військовій частині присвоювався номер [3, с. 7].

Також цим наказом П. Врангель намагався підвищити виконавчу дисципліну в армії. За ухилення від мобілізації передбачалося покарання у вигляді конфіскації майна родичів військовослужбовця [8, с. 83]. Окрім того, дезертири, за наказом від 3 вересня 1920 р., позбавлялися права земельного устрою [11].

Наказом № 3186 було взято на облік увесь фармацевтичний персонал Криму, щоб використати його в якості фронтних лікарів [12].

Для врегулювання спорів між населенням та армією П. Врангель створив військово-судні комісії [10, с. 89]. Військово-судні комісії виконували роль судового органу, який розглядав скарги цивільного населення та визначав покарання військовим, винним у порушенні правопорядку. Крім того, на військово-судні комісії було покладено обов'язки з проведення кінної мобілізації у населення. До складу комісії входило п'ять чоловік та діловод, який мав юридичну освіту [10]. Пізніше, щоб завоювати довіру серед селянства, П. Врангель увів до їхнього складу представника від селянства, який спостерігав за ходом судового засідання та мав право дорадчого голосу. Зауваження, зроблені представником, обов'язково заносилися до протоколу та виконувалися [10, с. 89-93].

Підводячи підсумки своєї роботи, П. Врангель пише: «Русская армия к маю месяцу уже представляла серьезную силу. Численность бойцов на фронте, в запасных и тыловых частях достигла 40 000 человек. Все боеспособное было влито в строй. Материальная часть приведена в порядок. Мы располагали десятью танками, двадцатью аэропланами, правда, весьма несовременными, самого разнообразного типа. Работы по укреплению позиций на всем фронте значительно подвинулись. Войска успели отдохнуть и оправиться. Во всех частях велись усиленные строевые занятия» [4, с. 470].

Провівши реформу, П. Врангель почав операцію по завоюванню Таврії. Перші кроки для Руської армії були успішними. Військам П. Врангеля вдалося завдати поразки РСЧА та, захопивши місто Мелітополь, просунулися до берегів Дніпра.

Під час військової кампанії з'ясувалося, що командування не зуміло утримати дисципліну у війську.

Незважаючи на те, що в армії вводилась мобілізація, яка виключала вибірність командирів, представники командного складу продовжували змагатися між собою, бажаючи мати найбільшу популярність серед військових, бо на командні посади призначалися тільки ті командири, що мали високий рейтинг серед військовослужбовців. Прагнення мати високий авторитет серед підлеглих дійшло до того, що командири не бажали вступати в конфлікти з підлеглими. Це призвело до того, що накази про дисциплінарні покарання більшою мірою не виконувались [8, с. 68].

Громадянська війна та всездозволеність сприяли моральній деградації офіцерського корпусу. Для солдатів та офіцерів стало звичним мародерство, непоодинокими були випадки самовільної реквізиції селянського майна, бо військові звикли до того, що командування перестало карати підлеглих за злочини.

Жахливі умови на фронті й дефіцит найнеобхіднішого призвели до зростання ненависті фронтового офіцера до тилового. Для того, щоб знизити напругу серед військових, П. Врангель видав наказ № 3580 від 26 серпня (8 вересня) 1920 р., спрямований на поліпшення якості життя військових. Цим наказом планувалося створити інфраструктуру у вигляді магазинів, пралень, майстерень, які надавали офіцерам послуги за пільговими цінами. Також офіцерські родини отримували продукти, тканину та «шкіру» з державних складів. Цей наказ так і не був виконаний у зв'язку з нестачею коштів [4, с. 588-590].

Обмеженість людськими ресурсами змусила поповнювати особовий склад Руської Армії за рахунок полонених або перебіжчиків – червоноармійців, які були потенційним осередком нестабільності в армії П. Врангеля [10, с. 76]. На початкових етапах усіх, хто опинився в полоні або добровільно перейшов на бік П. Врангеля, направляли до табору, де

внутрішньою розвідкою виявлялися більшовицькі агенти й диверсанти, нерідко це проводили і в діючій армії. Після перевірки колишні червоноармійці поповнювали лави Руської Армії. Їх, як правило, використовували в тилкових або господарчих частинах. Із часом, коли армія вичерпала свій мобілізаційний ресурс, колишні червоноармійці несли службу на рівні із солдатами Руської армії вже без будь-яких перевірок та обмежень [8, с. 76].

Як відомо, офіцери колишньої царської армії здебільшого воювали на боці більшовиків, тому великі втрати на фронті поставили перед П. Врангелем і кадрове питання. А. Денікін, не бажаючи давати нагороди військовим за участь у братовбивчій війні, почав надавати військовим підвищення в чині, тому значно збільшилася кількість молодих недосвідчених офіцерів [10, с. 77]. Щоб спинити прихід на вищі чини некомпетентних кадрів, П. Врангель затвердив 30 липня 1920 р. новий орден Св. Миколи, який мав два ступені. Кожен військовий чин, незалежно від свого рангу та посади, міг бути нагороджений обома ступенями ордену [10, с. 77].

За відсутності талановитих воєначальників у Руській армії значно зростала роль особистості. Наприклад, загибель генерала Бабієва, який здійснив цілу низку вдалих військових операцій у Північній Таврії, стала однією з причин деморалізації кінноти і, як наслідок цього, поразки у військовій кампанії. У своїх спогадах П. Врангель пише: «...в 9 часов утра была получена короткая телеграмма генерала Драценко: «Вчера 30 сентября снарядом убит генерал Бабиев». Все стало ясно. Со смертью любимого вождя умерла душа конницы, исчез порыв, пропала вера в собственные силы» [4, с. 625].

Також і селянство відмовилося надати підтримку Руській армії. Постійні, як офіційні, так і не офіційні реквізиції суттєво підривали добробут селянина. Обозна повинність відривала його від дому на довгі місяці, змушувала безкоштовно працювати на армію. Земельна реформа з необхідністю викупу землі не влаштувала селянина. На тлі цього селянство було обурене ставленням військових до нього. Тому Руська Армія просто не мала можливості поповнювати свої лави мирним населенням, що прискорило її поразку.

Висновки. Виходячи з вищенаведеного можна стверджувати, що П. Врангель не досяг поставленої мети. Залишилися старі проблеми армії, такі як вибірність командного складу, мародерство, корупція. Урядові не вдалося вирішити проблему соціального захисту військових, що створило можливість соціального вибуху в лавах армії. Також командуванню не вдалося вирішити й кадрове питання: Руська армія відчувала брак військових фахівців і солдатів. Усе це, в свою чергу, зумовило поразку Руської Армії в громадянській війні.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Архив Русской революции.* – М., 1993. – Т. 17, 18. – 316 с.
2. *Военная история гражданской войны в России 1918–1920 годов.* – М.: Евролиц, 2004. – 320 с.
3. *Возрождение Русской Армии.* – Константинополь, 1920. – 34 с.
4. *Врангель П. Воспоминания / П. Врангель.* – М.: Центрполиграф, 2006. – 783 с.
5. *Карпенко С. Очерки истории белого движения на юге России (1917–1920 гг.) / С. Карпенко.* – М.: Изд-во Ипполитова, 2003. – 352 с.
6. *Коротков И. Разгром Врангеля / И. Коротков.* – М., 1955 – 326 с.
7. *Немирович-Данченко Г. Крым при Врангеле / Г. Немирович-Данченко.* – Берлин, 1922. – 119 с.
8. *Раковский Г. Конец Белых / Г. Раковский.* – Прага, 1921. – 278 с.
9. *Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев.* – М.: Отечество, 1991. – 508 с.
10. *Росс Н. Врангель В Крыму / Н. Росс. Посев, 1982.* – 264 с.
11. *Державний архів в Автономній Республіці Крим. Ф. Р-2235, оп. 1, спр. 449, арк. 19, 82.*
12. *Державний архів в Автономній Республіці Крим. Ф. Р-1668, оп. 1, спр. 7, арк. 22, 39.*